

REKVIJEM ZA IZNEVERENE IDEALE

(Milisav Savić: *Pepeo, pena, šapat, Laguna, Beograd, 2020*)

Milisav Savić, kao jedan od najznačajnijih i idejno najdoslednijih savremenih srpskih pisaca, tokom višedecenijskog književnog rada, od svojih literarnih prvenaca u okviru književnosti „crnog talasa“ sve do danas, izgradio je, u okvirima savremene srpske književnosti jedinstvenu poetiku. Prepoznatljivi po snažnoj postmodernističkoj angažovanosti i markantnom kritičkom usmerenju ka stvarnosti, romani Milisava Savića oslikavaće političke, ideološke i socijalne uslove iz kojih je književnost neminovno i morala nastajati. Videći literaturu kao prostor zapitanosti i kritičkog promišljanja stvarnosti, književne tradicije i uzora, Savićev književni rad, stoga, ukazaće se kao jedan od najsnažnije utemeljenih opusa kritičkog usmerenja.

Naslanjajući se na autorov roman *Ožiljci tišine*, i to prevashodno u smislu izbora centralne ličnosti, *Pepeo, pena, šapat*, novi roman Milisava Savića, delo je zasnovano na promišljanju celokupnih društvenih i političkih prilika srpskih, jugoslovenskih, ali i evropskih prostora prošlog i prvih decenija ovoga veka. Razmatrajući široke političke, socijalne, ideološke aspekte neodvojive od malog, privatnog i ličnog, promišljajući kulturne i književne teme, posmatrajući ih u smislu neprekidne i neizbežne interakcije, Savićev roman predstavlja svojevrsnu istoriju srpskoga naroda, izgrađenu u zaokruženosti poetičkih načela zrelog postmodernizma.

Centralna ličnost romana *Pepeo, pena, šapat*, oličena u figuri Miloša Crnjanskog, pojavice se kao pripovedačev vodič kroz prostore i društvenu i političku klimu svoga vremena, kao pratilac autobiografskih pasaža Savićevog romana, ali i u vidu glasa koji kritički promišlja prilike savremenog srpskog doba. Videći Miloša Crnjanskog kao svog, usudićemo se reći, književnog uzora, kao Vergilija svog Pakla, Milisav Savić izgradiće ovaj roman kao svojevrsno putovanje različitim vremenskim i prostornim pozicijama, sa izrazitom angažovanosti obrađenih tema.

Zasnovan na platformi lične i kolektivne prošlosti, ali i života Miloša Crnjanskog, roman će u svojoj osnovnoj liniji biti koncipiran na mitološkom obrascu. Egzistencija rastrzana između Afrodite, Persefone i figura imenovanih kao Komedijant Slučaj i Nakaza Apsurd, to jest život na granicama između uzvišenog i poročnog, kao i različitih životnih okolnosti, postaće osnovni obrisi Savićevog romana. Antički motiv mitološke priče o Adonisu poprimiće sliku prolongiranog obrasca prenetog na život, koji se sastoji od tri elementa – prostora lepog i uzvišenog, simbolizovanog kroz Veneru/Afroditu, prostora niskog, propadli-

vog i poročnog, oličenog u figuri Persefone/Prozepine i prostora slobode, viđenog u slici Adonisovog lova, kao simbola stradanja savremenog čoveka u težnji za slobodom:

Tu, na terasi, Crnjanski zuri u banatske ravnice. Tu mi pada na um da ga zamolim da me povede, kao Vergilije Dantea, kroz tri životna kruga, njegova i moja: Venerin, Prozepinin i sopstveni. Hoće, veli. Ali su nam na tom putovanju potrebni pomoćnici: da kažnjavaju grešne i nagrađuju blažene i pravedne. Hoćemo li stvarne ili iz literature, pitam. I jedne i druge, odgovara.

Dovodeći ličnu prošlost, ali i život Miloša Crnjanskog, u idejnu liniju mitološkog obrasca Adonisove sudbine, onoga koji rastrzan između uzvišenog i poročnog bira slobodu u čije osvajanje odlazi sam i strada, putovanje dva književna junaka poprimiće formu isprepletanosti vremena, prostora i ličnosti. Tako će Adonis biti obrazac i žižna tačka preplitanja života i stavova Milisava Savića i Miloša Crnjanskog, kao univerzalne sudbine modernog čoveka u težnji za slobodom.

Putovanje Milisava Savića kroz centralne tačke lične prošlosti, biće prostor preplitanja sa životom i gradovima u kojima je pisac *Seoba* živeo, ali i sa sudbinom glavnoga junaka, odražavajući osnovno sumatraističko načelo da „sve je u ovom svetu u nekoj vezi“. Tako će Miloš Crnjanski biti pripovedačev vodič kroz prostore vlastitog, ali i autorovog života, sa izrazitom kritičkom notom svoje ispovesti.

Istorijski događaji, počevši od ubistva Franca Ferdinanda, Prvog svetskog rata, ideološkog progona od strane komunističkih vlasti i života u egzilu, osim portretisanja samog Crnjanskog pružiće i jednu sliku celokupne balkanske i evropske društveno-političke klime. Miloš Crnjanski postaće, u neku ruku, paradigma stradanja srpskog naroda pod rukovodstvom austrougarskih vlasti, simbol ratom razrušene zemlje, ali i slika najdrastičnijeg političkog progna vlastite države. Smatrajući ga Adonisom savremenog sveta, onim koji u bitke odlazi sam, Savić svoju centralnu ličnost izgrađuje na granicama uzvišenog i profanog, literarnog i ljudskog, sa slobodarskim duhom kao načelom prvoga reda.

S obzirom na to da Savićev književni uzor postaje figura saputnika u svojevrsnom putovanju kroz prošlost, Miloš Crnjanski postaće i romaneskni lik koji ravnopravno utiče na stil pripovedanja, ali i na tok priče: „Miloš mi kaže da skrenem sa glavnog puta na sporedni, koji, prema putnoj tabli, vodi u planine Sabatini“. Prepoznatljiviji stilski manir Milisava Savića u romanu *Pepeo, pena, šapat* stvoriće tako sliku pripovedanja kao ukrštaja savremenosti i tradicionalnog diskursa u najpozitivnijem smislu: „Gledaju u njega... nemoj reći kao u boga, šapće mi Miloš, napiši: kao da je jedan od rimskih vladara sahranjen u Partenonu“.

Pripovedanje glavnog naratora, Milisava Savića, u formi autobiografskih sekvenci imaće takođe za osnovni cilj oslikavanje i kritičko promišljanje prilika jugoslovenskog kulturnog i političkog prostora. Obuhvatajući široki vremenski raspon, s početkom smeštenim u posleratne godine i polovinu dvadesetog veka sve do savremenih prilika i vremenski bliskih i prepoznatljivih događaja, koncept autorove ispovesti na vrlo prislan i autentičan način portretisaće čitav splet književnih, kulturnih i političkih događaja, prelomljenih kroz ličnu vizuru pripovedača.

Prve posleratne godine, pripovedane iz vizure dečaka, odlikovaće se snažnom ideološkom presijom, čiju će pogubnost Savić više nego jasno naglasiti. Period studentskih protesta i ideali „šezdesetosmaša“, u duhu izneverenih nada, osim slike mladalačke pobune protiv socijalnih nejednakosti, pripovedaće i lične poraze i izdaje saboraca. Represija i policijski nadzor sedamdesetih i osamdesetih godina, kao i progon neistomišljenika, iz lične Savićeve perspektive ponudiće sliku decenijski nepromenjene društvene klime. Na posletku, kritičko promišljanje bliske prošlosti, perioda devedesetih, daće naj snažniju potvrdu izneverenosti ideala i uzaludnosti višedecenijske borbe jedne generacije:

Voleli smo Jugoslaviju, zemlju nekoliko naroda i vera, i dozvolili smo nekolicini gramzivih političara da je, zarad sopstvene koristi, rasture u najkrvavijem bratoubilačkom ratu, sa stotinama hiljada upucanih, zaklanih i utučenih maljem, isto toliko izbeglica, sa spaljenim kućama i sprženim imanjima.

Policijski nadzor, represija, politička, kao i ideološka previranja praćena kroz autobiografsku ispovest biće platforma na kojoj će Savić ukazati i na višedecenijsku uslovljenost književnog rada socijalno-političkom klimom: „Godine 1977. vlast me smenjuje sa mesta glavnog urednika lista *Književna reč*. Zato što sam objavio pesmu mladog pesnika o ocu četniku (...). Povrh toga, objavljujem i čuvene profesore levičare, koji smatraju da su komunisti izneverili svoje ideale“.

Osim dve centralne figure o kojima pripoveda roman, značajno mesto zauzimaju i jedanaest ličnosti čije će priče takođe izgraditi sliku istorije jednoga naroda. Gradeći likove svojih Argonauta, roman *Pepeo, pena, šapat* govoriće i o univerzalnosti svojih likova pa čovekoljublje, pravednost, vernost, ali i poročnost, zlo i njihove sudbine prelaze na nivo večitog, ciklično ponovljenog obrasca: „Već smo rekli da se u ovoj knjizi Argonauti iz mog detinjstva kasnije pojavljuju u drugim likovima. Argonauti su večni, oni samo pozajmljuju kožu nama smrtnima“.

Roman Milisava Savića, osim promišljanja istorijskih događaja, društvene klime i ideologije u svakom obliku, pokrenuće i neka od najvažnijih književnih pitanja. Kroz trideset i tri segmenta, nominovana kao *digressio* i to „za ličnu upotrebu“, roman *Pepeo, pena, šapat* predočiće neke od najvažnijih autorovih autopoetičkih stavova. Videći interakciju pisca i čitaoca kao ljubavni odnos, a literaturu i njen kvalitet kao produkt takvoga odnosa, promišljajući očekivanja istorije od umetničkog diskursa književnosti, smatrajući poeziju prostorom slobode, videći budućnost celokupne književnosti u formi eseja, Savić se zalaže za književnost koja postavlja pitanja, onu koja, zasnovana na intelektualnom, promišlja stvarnost, ostajući pritom autonomna:

Za ličnu upotrebu, digressio 8: Književnost mora čitaoca dobro da drmne, potrese od pete do glave, izazove grčeve u utrobi, ubrza rad srca, zaustavi dah, podigne pritisak. Sve to književnost postiže ne onim što je rečeno već naznačenim, nedorečenim, izostavljenim, belinom, prazninom – utvarama sa kojima se bori pisac.

Novi roman Milisava Savića, kroz dobro prepoznatljiva poetička načela, uz Miloša Crnjanskog kao Vergilija ličnog i kolektivnog Pakla, izgradio je štivo koje na sveobuhvatan način progovara o uporišnim tačkama istorijske prošlosti srpskog naroda. Upravljajući našu pažnju na pogubnost ideološke presije u svakom smislu, videći je kao decenijama nepromenjeni obrazac, tema romana *Pepeo, pena, šapat* ukazuje se kao univerzalna. Predočavajući svoje poglede na književnost kao prostor slobode, poslednji u nizu roman Milisava Savića još jednom afirmiše književnost kao uporišnu tačku na kojoj je u savremenom svetu jedino i moguće stajati.